

Dariusz Śleszyński, Andrzej Wiśniewski

Zagadnienie motywacji w ujęciu Abrahama H. Masłowa

Studia Philosophiae Christianae 12/1, 229-241

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIENÍ PSYCHOLOGII

DARIUSZ ŚLESZYŃSKI I ANDRZEJ WIŚNIEWSKI

ZAGADNIENIE MOTYWACJI W UJĘCIU ABRAHAMA H. MASŁOWA

1. Wprowadzenie, 2. Wewnętrzna natura ludzka, 3. Wpływ środowiska na zachowanie, 4. Motywacja niezaspokojonych potrzeb podstawowych, 5. Motywacja rozwoju, 6. Wnioski końcowe

1. Wprowadzenie

Punktem wyjścia w rozważaniach Masłowa¹ nad motywacją była krytyka psychonalitycznych i behavioralnych teorii motywacji jako niewystarczających do opisu osoby w pełni funkcjonującej, samoaktualizującej się. Uważa on, że mechanizmy motywacyjne zaobserwowane przez Freuda i innych psychoanalityków u ludzi chorych, nie mogą tłumaczyć zachowania ludzi zdrowych, jako że ludzie chorzy nie doświadczają prawidłowo swoich potrzeb a nawet nie potrafią ich doświadczać na skutek działania mechanizmów obronnych. Natomiast psychologii behavioralnej zarzuca Masłow, że kładzie zbyt mały nacisk na motywację wewnętrzną jednostki wynikającą z jej własnej wewnętrznej natury i rozważa aktywność człowieka raczej w oparciu o działające na niego bodźce zewnętrzne.

Masłow w oparciu o psychologię postaci, filozofię egzystencjalną i fenomenologię sformułował dwie jakościowo różne koncepcje motywacji wyjaśniające dlaczego pewne osoby zmierzają do pełnego rozwoju swoich możliwości, natomiast celem innych osób jest osiągnięcie maksymalnego bezpieczeństwa. Drugą konsekwencją oparcia się na założeniach egzystencjalnych i fenomenologicznych jest specyficzna metoda wyjaśniania zjawisk psychicznych przez ich wykrywanie i opisywanie.

Teoria Abrahama Masłowa nie była jeszcze na gruncie polskim przedstawiana w całości, chociaż wielu autorów powołuje się na nią i płynące z niej wnioski, na przykład Reykowski (1964)², Zagórski (1966), Janowski (1975). Zagórski traktuje koncepcję Masłowa jako teorię potrzeb

podstawowych bez uwzględnienia jej dynamiki, biologicznego podłoża i samoaktualizacji jako procesu rozwoju osobowości. Z nieco szerszym przedstawieniem poglądów Masłowa spotykamy się w pracy Cofera i Appleya (1964), przetłumaczonej na język polski w roku 1972. Jednak praca ta nie ma charakteru funkcjonalnego podejścia do teorii Masłowa i nie uwzględnia jego ostatnich prac badawczych.

Niniejszy artykuł jest próbą systematycznego ujęcia teorii motywacji zaproponowanej przez Masłowa, natomiast nie obejmuje szczegółowej analizy struktury osobowości³. Zaznajomienie się z jego teorią motywacji jest niemożliwe bez uwzględnienia pewnych podstawowych założeń na których opiera się koncepcja osobowości i motywacji Masłowa. Poniżej spróbujemy przedstawić w zarysie niektóre jej założenia i poprzez ich omówienie zobrazować teorię motywacji.

2. Wewnętrzna natura ludzka

W wyniku dwudziestoletniej pracy terapeutycznej Masłow stwierdził, że każdy człowiek posiada pewną specyficzną wewnętrzną naturę w skład której wchodzi „instynktoidalne” potrzeby, zdolności, talenty, dążenia, itp. Wewnętrzna natura ma swoje dziedziczne konstytucjonalne, biologiczne podłoże. Nie jest ona produktem interakcji ze środowiskiem i innymi ludźmi. Masłow określa ją jako „surowy materiał”, „rezerwar potencjalności”, który w wyniku interakcji ze środowiskiem wyznacza rozwój ludzkiej osobowości. Można by sądzić, że wewnętrzna natura ma charakter czysto jednostkowy, specyficzny dla określonej osoby. Jednak tak nie jest. Masłow uważa że posiada ona również cechy wspólne dla wszystkich ludzi. Natomiast przejawianie się tych cech wspólnych jest indywidualne i różni jednostki między sobą (uzdolnienia muzyczne posiada wiele osób, ale jednak u każdej z nich przejawiają się w inny sposób np. Mozart i Debussy).

Masłow spotkał się z krytyką swojej koncepcji „instynktoidalnych” potrzeb. Zarzucono mu, że w rozumieniu instynktu nawiązuje do teorii McDougalla i Freuda. Jednakże w wywiadzie udzielonym Frickowi (1971, s. 26) stwierdził, że posłużył się tylko podobnym sformułowaniem, lecz pod słowem „instynktoidalne” rozumiał co innego niż McDougall i Freud. Pełniejsze określenie natury instynktu spotykamy w „Personality and Motivation” (Masłow 1970, s. 78—95) i w „Some basic propositions of a growth and self-actualization psychology” (Masłow 1965, s. 309), gdzie twierdzi, że ludzie nie posiadają instynktów w zwierzęcym sensie, „pełnych siły, nieomylnych wewnętrznych głosów, które mówią co robić, kiedy, jak i z kim” (Masłow 1965, s. 308). Pewne formy szczątkowe instynktów (instinct-remnants) u ludzi są słabe, subtelne i bardzo łatwo je zagłuszyć przez tworzące się nawyki, kulturowe naciski, lęk.

Podkreślając swoją odrębność od psychoanalityków (zwłaszcza Freuda) w rozumieniu instynktów przyjmuje, że destruktywność, agresja, wrogość, złość, sadyzm, nie mają instynktoidalnego podłoża, ale są reakcją na frustrację wewnętrznych potrzeb, emocji i zdolności przez środowisko, osoby znaczące, itp. Maslow używa sformułowania, że zachowania te są w swojej genezie reaktywne. Takie pojmowanie zachowań destruktywnych spowodowało, że zarzucono mu aprioryczne, nieuzasadnione przyjęcie „dobroci” ludzkiej wewnętrznej natury. W „Toward a Psychology of Being” (1968, s. 3) Maslow zwrócił uwagę na pewne błędne rozumienie „dobrej” ludzkiej natury. Mianowicie stwierdził, że wewnętrzna ludzka natura nie jest ani „dobra” ani „zła”, jest raczej neutralna i przedetyczna. „Dobroć” jej polega na tym, że w wyniku korzystnych oddziaływań na jednostkę ze strony środowiska, może ona rozwijać się w kierunku pozytywnym, dobrym dla niej samej i dla innych osób. Staje się „zła” gdy podlega frustrującemu działaniu środowiska. Tak więc „dobro” nie jest pewnym stanem ludzkiej natury, nie jest apriorycznym założeniem, ono pojawia się lub nie pojawia się w rozwoju ludzkiej wewnętrznej natury. Możemy mówić tylko o potencjalności tego „dobra” zawartego w ludzkiej wewnętrznej naturze. Jako dowód poprawności dynamicznego rozumienia tej „dobroci” Maslow podaje skutki terapii, która umożliwia zmianę zachowań destruktywnych, agresywnych w zachowania rozwijające jednostkę.

Ponieważ zawarte w wewnętrznej ludzkiej naturze potrzeby, talenty, zdolności, dążenia, itp. mają stanowić o rozwoju jednostki ma ona doświadczać je w sposób autentyczny, bez lęku przed nimi — musi je zaakceptować. Postawa ta jest warunkiem sine qua non zdrowia psychicznego. Jeżeli na skutek niewłaściwych oddziaływań środowiska, osób znaczących nie dochodzi do uświadomienia i zaakceptowania tych instynktoidalnych wewnętrznych potrzeb, a nawet następuje całkowity zanik impulsów z wewnątrz organizmu, wtedy jednostka staje się kierowana z zewnątrz przez życzenia, pragnienia i naciski innych ludzi. Jest to według Masłowa źródło wszelkich patologii rozwojowych. Maslow utrzymuje dalej, że rola środowiska polega na pomaganiu w rozwoju tych słabych, delikatnych, wewnętrznych tendencji, a nie na ich niszczeniu.

Tak więc ludzka wewnętrzna natura ma centralne znaczenie w życiu psychicznym jednostki, stanowiąc zbiór wszelkich potencjalności jednostki, które wyznaczają jej rozwój.

3. Wpływ środowiska na zachowanie człowieka

Dla Masłowa, jednym z głównym niebezpieczeństw we współczesnej psychologii jest utożsamianie zdrowia psychicznego z dobrym przystosowaniem do środowiska, społeczeństwa, rzeczywistości, innych ludzi. Oznacza to, według niego, że zdrowie psychiczne nie jest pojmowane w terminach zgodności zachowania z wewnętrzną naturą, ale jako dobre, często konformistyczne, funkcjonowanie w społeczności. W teoriach, które akcentują przystosowanie jako normę zdrowia, środowisko kształtuje pewne wyznaczniki zachowania do których jednostka musi się przystosować, musi zaakceptować je by nie spotkała ją ciężka kara jaką jest znalezienie się poza zasięgiem oddziaływań grupy społecznej.

Ponieważ Masłow przyjmuje, że głównym czynnikiem motywacyjnym jest ludzka natura, zmienia się więc także rola środowiska w jego teorii. W koncepcji Masłowa przystosowanie się do środowiska jest dążeniem do osiągnięcia maksymalnego bezpieczeństwa i jest czymś zupełnie różnym od zdrowego rozwoju, który polega między innymi na przekraczaniu pewnych wymagań społecznych.

Jaką więc rolę pełni środowisko w stosunku do osoby?

W teorii Masłowa środowisko może odgrywać dwojaką rolę. Mianowicie, może stworzyć jednostce sprzyjające warunki do rozwoju indywidualnych, wewnętrznych potencjalności przez darzenie ją postawą zaufania, szacunku i tolerancji. Może też odegrać negatywną rolę hamując rozwój wewnętrznych dążeń swoimi wymaganiami i życzeniami nie liczącymi się z możliwościami natury człowieka. To dwojakie znaczenie środowiska widać najlepiej gdy Masłow przedstawia jak przebiega rozwój psychiczny we wczesnych latach dziecka. Twierdzi on, że dziecko znajduje się w specyficznej dla siebie sytuacji. Z jednej strony, doświadcza subiektywnych zadowoleń, które są efektem działania zgodnego z wewnętrzną naturą, a z drugiej przeżywa obawę o utratę miłości osób znaczących, o utratę bezpieczeństwa, szacunku. Masłow mocno podkreśla, że w takiej sytuacji wyboru pomiędzy własnym bezpieczeństwem a subiektywnym zadowoleniem, dziecko zawsze wybierze bezpieczeństwo, nawet przez stłumienie i odrzucenie czy kontrolowanie przejawów wewnętrznych potrzeb. Na tym etapie widać decydującą rolę środowiska w kształtowaniu dalszego rozwoju (Masłow 1968, s. 51). Jeśli osoby znaczące będą przejawiały postawę akceptacji, szacunku i tolerancji dla wewnętrznej natury dziecka nastąpi zdrowy rozwój w kierunku aktualizacji wszelkich potencjalności. Jeżeli jednak środowisko, a zwłaszcza osoby znaczące nie będą przejawiały postaw szacunku, tolerancji i zaufania, to znaczy że rozwój będzie przebiegał w ramach wyznaczonych przez życzenia środowiska i osób znaczących wtedy może dojść do stłumienia, a nawet nie odczuwania delikatnych, subtelnych

impulsów wewnętrznej natury. Dziecko a później dorosły człowiek będzie niejako kierowany z zewnątrz. Może się wydawać, że poprawnie funkcjonuje w środowisku to jednak działanie takiej osoby będzie zawsze motywowane niezaspokojonymi potrzebami, często nieświadomie dochodzącymi do głosu.

Tak więc nieuzasadnione są zarzuty stawiane Maslowowi, że w rozwoju jednostki pomija znaczenie jej interakcji społecznych. Można powiedzieć, że wyznacza on środowisku rolę „opiekuna” rozwoju, który decyduje o pojawieniu się motywacji niezaspokojonych potrzeb podstawowych lub motywacji rozwoju (growth motivation). Jednakże głównym zadaniem środowiska nie jest ochrona jednostki przed frustracjami potrzeb lub niepowodzeń związanych z ich zaspokojeniem, ale stwarzanie takich warunków dla istnienia osoby by te frustracje nie powodowały utraty poczucia bezpieczeństwa lecz wzbogacały doświadczenia jednostki.

4. Motywacja niezaspokojonych potrzeb podstawowych

Rozpatrując znaczenie motywacyjne potrzeb podstawowych, Maslow poddał krytyce dotychczasowe rozumienie ich zaspokojenia według schematu redukcji napięcia (potrzeba-napięcie-redukcja). Jednocześnie odrzucił pogląd założony w pewnych teoriach osobowości i głoszący, że poszczególne potrzeby posiadają autonomiczne znaczenie motywacyjne. Uważa on, że wszystkie potrzeby powinny być ujmowane w teorii, w oparciu o dynamiczną zasadę, która wiąże i koreluje je ze sobą. Proponuje tak zwany sekwencyjny, motywacyjny model zaspokajania potrzeb zgodnie z którym gratyfikacja potrzeb odbywa się stopniowo od „niższych” do „wyższych”. A więc najpierw muszą być zaspokojone potrzeby fizjologiczne, aby organizm zwrócił uwagę na swoje potrzeby bezpieczeństwa. Gratyfikacja potrzeb bezpieczeństwa jest z kolei podstawą do ujawnienia się potrzeb miłości i afiliacji, a następnie potrzeb uznania dla siebie i szacunku ze strony innych. Oznacza to, że różne potrzeby są we wzajemnej relacji do siebie, w hierarchicznym, dynamicznym porządku, takim że optymalne zaspokojenie jednej potrzeby, która motywowała zachowanie jednostki, nie daje w efekcie stanu absolutnego spokoju, ale powoduje pojawienie się innej „wyższej” podstawowej potrzeby. Za potrzebę podstawową⁴ Maslow uznaje taką, która spełnia następujące kryteria:

- a) niezaspokojenie jej powoduje chorobę,
- b) zaspokojenie potrzeby zapobiega chorobie,
- c) przywrócenie czynnika zaspokajającego potrzebę usuwa objawy choroby,

d) jeżeli dana potrzeba jest niezaspokojona, osoba przedkłada jej zaspokojenie ponad zaspokojenie innych potrzeb (Maslow 1968, s. 22).

Optymalne zaspokojenie nie oznacza całkowitej gratyfikacji potrzeby, tak aby przestała ona ujawniać się w życiu psychicznym jednostki, ale jest pewnym stanem zaspokojenia, który sprawia, że dana potrzeba przestaje odgrywać pierwszoplanową rolę motywacyjną.

Sekwencyjny motywacyjny model nie oznacza „skokowego” przechodzenia od potrzeby „niższej” do „wyższej”, ale ujmuje proces równoczesnego zaspokajania wszystkich potrzeb, z których jedna, na danym etapie rozwoju, osiąga decydujące motywacyjne znaczenie w zachowaniu jednostki.

Maslow twierdzi, że zaspokajanie potrzeb według schematu redukcji napięcia, jeżeli ma jakiegokolwiek znaczenie, to tylko w przypadku ludzi chorych, którzy cierpią z powodu przykrych doświadczeń w gratyfikacji swoich potrzeb (Maslow 1968, s. 27).

Potrzeby podstawowe: bezpieczeństwa, miłości i afiliacji, uznania i szacunku, jednostka może zaspokoić tylko w kontakcie ze środowiskiem, innymi ludźmi. W związku z czym pragnienia osoby, zasady, reguły, którymi się ona kieruje muszą być modyfikowane tak, aby nie narazić się na utratę źródeł zaspokojenia swoich potrzeb. Oznacza to, że osoba motywowana brakiem musi być „zwrócona ku” otoczeniu, czuć się aprobowana w kontakcie z innymi ludźmi, musi uznać, jak to określa Maslow, przystosować się do środowiska, być refleksyjną i aktywnie odpowiadać na jego życzenia i wymagania. Taka postawa sprawia, z jednej strony, że jednostka czuje się bezpieczna, ale z drugiej strony powoduje ciągły lęk o utratę kontaktu ze środowiskiem. Allport (1963) taką zależność nazywa środowiskową determinacją zachowania, a Maslow — determinacją z zewnątrz. Te dwa określenia wyrażają jedno — nastawienie jednostki na osiągnięcie maksymalnego bezpieczeństwa i uniknięcia zagrożenia utraty kontaktu ze środowiskiem, które jest dla osoby źródłem zaspokojenia potrzeb.

Z motywacją niezaspokojonych potrzeb podstawowych wiąże się epizodyczność i okresowość w doświadczaniu zaspokojenia. Mianowicie, zaspokojenie potrzeby powoduje przyjemny i spokojny stan, który szybko znika i nie staje się motywem dla nowych, spontanicznych zachowań, jak to ma miejsce w motywacji rozwoju.

Maslow uważa, że osiągnięcia teorii uczenia mogą być przydatne do wyjaśniania zachowania jednostki motywowanej poszukiwaniem bezpieczeństwa, ponieważ teorie te bazują na motywacji niezaspokojonych potrzeb. Sztywne i ciągle te same zachowania w różnych sytuacjach są motywowane z zewnątrz i stanowią bezpieczne sposoby zaspokajania oraz dają pewną biegłość w określonym obszarze aktywności jed-

nostki. Jednakże nie dają subiektywnego zadowolenia ze spontanicznego kontaktu z rzeczywistością.

Osoby z niezaspokojonymi potrzebami podstawowymi traktują innych ludzi jako środki do osiągnięcia swoich celów. Nie widzą innych jako całościowe, niepodzielne indywidualności — „używają” ich, a nie pozostają z nimi w równopartnerskich kontaktach. Dostrzegają w innych osobach tylko te cechy, które są pożyteczne lub niepożyteczne dla siebie. Częste konflikty z innymi ludźmi wynikają stąd, że zaspokajając własne potrzeby podstawowe, tacy ludzie traktują innych jako dających pożywienie, pieniądze, itp. Podobnie rzecz ma się z miłością. Druga osoba jest potrzebna, gdyż zaspokaja potrzeby. Miłość zaspokajająca potrzeby ma charakter samolubny, egoistyczny i różni się od miłości ludzi aktualizujących siebie, która jest raczej admirowaniem drugiej osoby, stanowiącej ze względu na swą unikalność, najwyższą wartość. Konsekwencją miłości wynikającej z niezaspokojonych potrzeb podstawowych (deficiency love) jest duży stopień niepokoju — nienawiści, która wynika z ciągłej obawy utraty przedmiotu miłości. Masłow polemizuje z często wypowiedianym potocznie stwierdzeniem: „miłość zaślepia człowieka” i mówi, że właśnie brak miłości uniemożliwia prawdziwe, całościowe spostrzeganie drugiej osoby i jest źródłem trudnych do pokonania konfliktów między osobami.

Nieumiejętność lub niemożność zaspokojenia potrzeb podstawowych jest według Masłowa przyczyną wszelkich patologicznych zaburzeń osobowości. Tak jak uznajemy za chorego, człowieka w którego organizmie brak jest witamin, lub soli mineralnych, tak też analogicznie chorym jest człowiek, który ma niezaspokojone potrzeby bezpieczeństwa, miłości i afiliacji, szacunku ze strony innych. Nie każda frustracja, lub konflikt wywołuje patogeniczne skutki, „patogennymi” stają się wtedy zagrożają czy uniemożliwiają zaspokojenie potrzeb podstawowych, czy też potrzeb częściowych, które są ściśle związane z podstawowymi” (Masłow 1964, s. 274). Jako przykład takiej choroby (deficiency disease) Masłow podaje tak zwany „głód miłości” u dziecka (określony niekiedy chorobą sierocą), jako patologiczny skutek niezaspokojenia potrzeby miłości we wczesnym dzieciństwie.

5. Motywacja rozwoju

W hierarchicznej strukturze potrzeb zaproponowanej przez Masłowa najwyższe miejsce zajmuje potrzeba samoaktualizacji. Potrzeba ta określana jest jako wrodzona, instynktoidalna tendencja do rozwoju własnych możliwości, talentów, zdolności, do zrealizowania tego czym się jest potencjalnie. Badania tej potrzeby powinny iść w kierunku określenia wskaźników jej istnienia u ludzi zdrowych, aby odróżnić ich od

ludzi chorych, to jest takich, którzy nie potrafią lub nie mogą zaspokoić swoich potrzeb podstawowych.

Dowody na istnienie tej wrodzonej potrzeby znajduje Maslow w badaniach nad psychoterapią przeprowadzonych przez Angyala, Horney, Rogersa, gdzie autorzy ci stwierdzają, iż tendencja w kierunku zdrowia, rozwoju jest warunkiem koniecznym dla zaistnienia procesu terapeutycznego. Podobnie powołuje się na twierdzenia pewnych neopsychooanalityków (np. Fromma), którzy uważają że nerwica jest niemożliwa do zrozumienia, jeśli nie przyjmie się, iż jest ona wynikiem zablokowania działania w kierunku zrealizowania wrodzonych potencjałności osoby. Przejawy tej potrzeby Maslow odnajduje także analizując twórczość ludzi zdrowych.

Pewne nieporozumienie spowodowało przykładowe, skrótowe ujęcie samoaktualizacji przez Maslowa w postaci powiedzenia, że jeśli ktoś „urodził” się malarzem powinien nim zostać, jeśli ktoś „urodził” się naukowcem to powinien poświęcić się pracy naukowej, gdyż tylko w tej działalności nastąpi pełne zrealizowanie swoich możliwości. Na przykład, Jankowski (1975, s. 142) stawia pytanie: „Niezrozumiałe jest dlaczego samourzeczywistnienie nie miałoby polegać na tym, aby stać się przeklętym przez historię tyranem?”. Przekładając to pytanie na język teorii Maslowa brzmiałoby ono: Dlaczego proces samourzeczywistnienia nie miałby polegać na rozwijaniu zachowań destruktywnych, agresywnych, nieaprobowanych? Teraz okazuje się, że pytanie jest źle postawione. Mianowicie, zachowania agresywne, destruktywne, sadystyczne są w swojej genezie reaktywne, są skutkiem zewnętrznych frustracji potrzeb, dążeń, zdolności wchodzących w skład wewnętrznej natury człowieka, która według Maslowa jest przedetyczna, neutralna, potencjalnie „dobra”. Dopiero wpływ warunków zewnętrznych powoduje jej rozwój w kierunku „dobra” lub „zła”.

Innym problemem związanym z samoaktualizacją jest pojmowanie jej jako swoisty stan nasycenia, spełnienia, Nirwany. Otóż Maslow kategorycznie odcina się od tego sposobu pojmowania tego procesu rozwoju. Twierdzi on, że samoaktualizacja jest procesem, w którym w sposób ciągły realizuje się swoje możliwości, twórcze tendencje, zdolności, talenty (Maslow 1968, s. 26). Proces ten następuje wtedy, gdy podstawowe potrzeby są w optymalnym stopniu zaspokojone, co wcale nie znaczy, że muszą być zaspokojone do tego stopnia, aby przestały się ujawniać w psychice osoby. (Maslow podaje nawet procentowe, przybliżone wskaźniki zaspokojenia potrzeb podstawowych). Tak więc, Maslow rozumie samoaktualizację jako proces w którym zaspokajane są zarówno potrzeby rozwoju jak i potrzeby podstawowe, z tym iż te ostatnie muszą być zaspokojone w takim stopniu aby nie powodowały wyłącznie zachowań służących ich zaspokojeniu.

Jednakże opis zachowania osoby motywowanej aktualizacją wrodzonych potencjalności nie może nie uwzględnić roli wartości. Maslow mówi o tzw. wartościach wewnętrznych czyli Wartościach Istnienia (Values of Being), które są zapodmiotowane w naturze ludzkiej i które są ostatecznymi celami rozwoju jednostki. Wartości te są następujące: prawda, piękno, dobro, jedyność, doskonałość, słuszność, pełnowartościowość, samowystarczalność, celowość i inne. Główną funkcją tych wartości jest to, że nadają jednostce indywidualny wymiar w miarę jak wrodzone potencjalności są realizowane. Tak więc, można powiedzieć, że zachowanie jednostki samoaktualizującej się jest motywowane zarówno realizacją potencjalności jak też wartości Istnienia. Realizacja tych wartości jest konieczna ze względu na uniknięcie choroby jak i osiągnięcie pełni człowieczeństwa. Podobnie jak w motywacji niezaspokojonych potrzeb podstawowych występują choroby wynikające z zablokowania lub uniemożliwienia gratyfikacji tych potrzeb, tak na etapie samoaktualizacji patologie są związane, mówiąc językiem Masłowa, z deprivacją Wartości Istnienia. Przejawy takiej deprivacji widzi Maslow w opisywanej przez Frankla (1966) nerwicy egzystencjalnej, w przykładach religijnych patologii ukazywanych przez Junga (Maslow 1969, s. 174), oraz w analizowanym przez siebie tzw. sfrustrowanym idealizmie ludzi młodych (Maslow 1969, s. 175).

Wystarczające zaspokojenie potrzeb podstawowych nie powoduje automatycznie pojawienia się motywacji rozwoju. Maslow uważa, że jednostka ma do wyboru dwie możliwości. Może ona swoją energię psychiczną skoncentrować na rozwoju i wtedy osiąga rozwój, poczucie sensu życia, oraz zadowolenie i pozytywną samoocenę, może też przeznaczyć ją na zabezpieczenie zaspokojonych potrzeb podstawowych, czego efektem jest wyrzeczenie się aktywności. Maslow mówi, że częstym problemem w pracy terapeutycznej jest wskazanie nowych możliwości rozwojowych ludziom z wystarczająco zaspokojonymi potrzebami podstawowymi.

Warunkiem sine qua non pojawienia się motywacji rozwoju jest posiadanie poczucia bezpieczeństwa w wyniku zaspokojenia potrzeb. Jednakże, jak stwierdziliśmy powyżej, stan braku zagrożenia nie powoduje rozwoju automatycznie. Nasuwa się więc pytanie: Co jest tym czynnikiem, który sprawia, że jednostka zaczyna być motywowana rozwojem, idącym w kierunku spełnienia wewnętrznych potencjalności?

W teorii Masłowa można wymienić dwa główne czynniki, które mają decydujący wpływ na pojawienie się motywacji rozwoju.

Mianowicie:

- a) czynnik zewnętrzny, środowiskowy (omówiony w części drugiej artykułu)

b) czynnik wewnętrzny — subiektywne zadowolenie z zachowania zgodnego z wewnętrzną naturą.

Te dwa czynniki są ze sobą ściśle związane, zwłaszcza w okresie dzieciństwa. Maslow twierdzi, że dziecko będzie działać zgodnie ze swoją własną naturą, gdy środowisko pozwoli mu na doświadczenie subiektywnych zadowoleń, które są kryterium poprawnego, „dobrego” dla niego działania.

Zwróćmy uwagę na to co Maslow nazwał pseudo rozwojem. Ma on miejsce wtedy, gdy jednostka próbuje (przez tłumienie) przekonać siebie, że niezaspokojone podstawowe potrzeby ma rzeczywiście zaspokojone, lub że one u niej nie istnieją. Wznosi się ona na pewien wyższy poziom rozwoju lecz oparty na bardzo kruchych podstawach, gdyż takie niezaspokojone potrzeby pozostają zawsze jako nieświadomy przymus (czynności kompulsyjne) (Maslow 1968, s. 58).

Subiektywne zadowolenie zdaniem Maslowa, ma decydujące znaczenie dla motywacji rozwoju, gdyż powoduje, że rozwój jest procesem ciągłym i nie ma stanu w którym byłby maksymalny.

Maslow twierdzi, że zdrowy rozwój można ująć jako nigdy nie kończącą się serię wolnych wyborów pomiędzy bezpieczeństwem i rozwojem, zależnością i niezależnością, dojrzałością i niedojrzałością, spontanicznością i kontrolą. Człowiek rozwija się wtedy, gdy subiektywne zadowolenie z rozwoju i lęk przed bezpieczeństwem (wyrzeczeniem się aktywności) są większe niż lęk przed rozwojem i zadowolenie z bezpieczeństwa (Maslow 1968, s. 47). Zależności te można przedstawić według następującego schematu:

Oznacza to, że osoba która ma wystarczające poczucie bezpieczeństwa, nie będzie się obawiała podejmowania nowych (w sensie nieznaności ich skutków) zachowań, które dają subiektywne zadowolenie. Maslow przyjmuje tutaj więc, że osoba nie zmuszana do określonych zachowań przez środowisko, będzie preferowała te działania, które dadzą jej subiektywne zadowolenia, czyli będą płynęły z jej wewnętrznej natury. Jeśli osoba, a zwłaszcza dziecko, będzie wybierało zachowania, których efektem jest zadowolenie, będzie często powracało do tych zachowań. Konsekwencją tego, według Maslowa jest tendencja do rozwoju bardziej całościowych i bogatszych doświadczeń i działań w sferze aktyw-

ności, która przynosiła zadowolenie. Doświadczenia te mają nie tylko tendencje do ich kontynuowania, ale też znaczenie sprężenia zwrotnego w Ja (Self), dając poczucie pewności, zdolności do czegoś, biegłości, zaufania do siebie, są podstawą pozytywnej samooceny. Tak więc można powiedzieć, że subiektywne zadowolenie z działania zgodnego z własną wewnętrzną naturą jest tym czynnikiem motywującym, który decyduje o pojawieniu się rozwoju w momencie gdy potrzeby podstawowe są wystarczająco zaspokojone. Jednocześnie powoduje ono, że aktywność motywowana rozwojem nie kończy się po osiągnięciu pewnego stopnia tego rozwoju lecz trwa dalej, co oznacza, że osoba może coraz pełniej realizować swoje potencjalności.

Maslow uważa, że dla osób motywowanych rozwojem ich popędy, dążenia, potrzeby, są przyjemne, oczekiwane, że zdrowa osoba nie obawia się ich i dopuszcza je do świadomości. Osoby takie wykazują również względną niezależność od środowiska, w znaczeniu, że nie kierują się w swoim zachowaniu jego wymogami, a raczej swoimi wewnętrznymi prawami. Inna jest też ich percepcja środowiska i ludzi. Mianowicie, nie dostrzegają oni innych jako tych, którzy mogą lub nie mogą zaspokoić ich potrzeby, nie są krytykancy, spostrzegają rzeczywistość całościowo. Możliwy tu użyć sformułowania Shostroma (1968) nie są ludźmi, którzy manipulują środowiskiem aby zaspokoić swe potrzeby. Najpełniejsze poznanie rzeczywistości osiągają w niezwykłych doznaniach (peak experiences), podobnych do stanu ekstatycznego, w którym osiągalne jest całościowe i doskonałe poznanie. Zachowanie ludzi motywowanych rozwojem nie jest wyuczone, nie jest sumą nawyków. Jest twórcze i spontaniczne, jest realizacją wartości, do których jednostka dąży osiągając w ramach tych dążeń radość i zadowolenie. Ich miłość, według Maslowa, jest admiringiem drugiej osoby a nie „potrzebowaniem” jej. Nie zawiera ona w sobie lęku i nienawiści, jest celem sama w sobie, a nie środkiem do zaspokojenia potrzeb.

Atmosfera pełnej akceptacji dla drugiej osoby, która jest w miłości konieczna, powoduje że dwie osoby, jak to określa Maslow „tworzą” się nawzajem.

6. Wnioski końcowe

Zasadniczymi wnioskami, dla psychologii klinicznej, płynącymi z powyższych rozważań nad teorią motywacji Maslowa, są następujące stwierdzenia:

- a) Zachowania ludzi zdrowych, jak i ludzi chorych są determinowane przez te same potrzeby.
- b) Ludzie chorzy, to ci, którzy cierpią z powodu niemożliwości lub nieumiejętności zaspokojenia swoich potrzeb.

- c) Ludzie zdrowi potrafią zaspokajać swoje potrzeby i dzięki motywacji rozwoju aktualizują zapodmiotowane w wewnętrznej naturze talenty, twórcze zdolności, potencjalne możliwości.
- d) Choroby spowodowane konfliktami lub frustracjami potrzeb podstawowych mogą być likwidowane tylko w kontakcie interpersonalnym, szczególnie znaczenie ma tu kontakt psychoterapeutyczny.
- e) Konflikty ludzi samoaktualizujących się mogą być rozwiązywane przez nich samych ze względu na ich duży wgląd w siebie i brak lęku przed wewnętrznymi impulsami, co sprawia, że cała energia psychiczna jest skierowana na rozwój.
- f) W opisie funkcjonowania osobowości należy brać pod uwagę nie tylko aktualny jej stan, ale też cele i wartości do których jednostka dąży.

Bibliografia

1. Allport G. W.: *Pattern and growth in personality*, New York, Chicago, San Francisco, Holt, Rinehart and Winston, 1963.
2. Cofer C. N., Appley M. H.: *Motywacja. Teoria i badania*, tłum. K. Rosner, P. Graff, J. Radzicki, Warszawa, PWN, 1972.
3. Frankl V. E.: *Self-transcendence as a human phenomenon*, „Journal of Humanistic Psychology”, 1966, 97—106.
4. Frick W. B.: *Humanistic Psychology: Interviews with Maslow, Murphy, and Rogers*, Columbus, Ohio, C. E. Merrill Publishing Company, 1971.
5. Jankowski K.: *Od psychiatrii biologicznej do humanistycznej*, Warszawa, PIW, 1975.
6. Maslow A. H.: *A theory of human motivation*, in: *Readings in the psychology of human growth and development*, (ed.) W. R. Baller, New York, Chicago, San Francisco, Holt, Rinehart and Winston, 1964.
7. Maslow A. H.: *Some basic propositions of a growth and selfactualisation psychology*, in: *Theories of personality: Primary sources and research*, (ed.) G. Lindzey, C. S. Hall, New York, London, Sydney, J. Wiley and Sons, Inc., 1965.
8. Maslow A. H.: *Toward a psychology of being*, New York, Cincinnati, D. Van Nostrand Company, 1968, II ed.
9. Maslow A. H.: *A theory of metamotivation: The biological rooting of the value-life*, in: *Readings in Humanistic Psychology*, (Ed.) J. Sutich, M. A. Vich, New York, Free Press, 1969.
10. Maslow A. H.: *Motivation and personality*, New York, Evanston, London, Harper and Row, Publishers, 1970, II ed.
11. Maslow A. H.: *Religions, values, and peak-experiences*, New York, Viking Press, 1971, IV ed.
12. Maslow A. H.: *The further reaches of human nature*, Harmandsworth Middlesex, 1973, II ed.
13. Reykowski J.: *Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*, Warszawa, PWN, 1964.
14. Shostrom E. L.: *Man, the manipulator*, New York, Bantam Books, 1968.
15. Zagórski K.: *Maslowska teoria potrzeb*, „Studia Socjologiczne”, 1966, 1 (20), 103—141.

Przypisy

¹ Abraham H. Maslow (1908—1970) był przez szereg lat kierownikiem katedry psychologii na uniwersytecie w Waltham w stanie Massachusetts. W roku 1962 razem z Ch. Buchler, J. Bugentalem, S. Jourardem, A. Subichem i innymi założył Amerykańskie Towarzystwo Psychologii Humanistycznej, które wydaje czasopismo „Journal of Humanistic Psychology”. W roku 1967 Maslow został wybrany prezesem Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego. W ostatnim roku życia pracował w ośrodku badawczym w Menlo Park w Kalifornii.

² W opracowanej przez J. Reykowskiego książce *Problemy motywacji i osobowości w psychologii amerykańskiej* zamieszczone jest tylko tłumaczenie rozdziału IV *Teoria potrzeb podstawowych* z pracy A. H. Masłowa *Motivation and personality*.

³ W następnym numerze „Studia Philosophiae Christianae” zostanie omówiona koncepcja hierarchicznej struktury osobowości w ujęciu A. H. Masłowa.

⁴ Wyjątek stanowią potrzeby: seksualna, odosobnienia, snu, odpoczynku. Masłowa uważa, że frustracja ich jest związana z brakiem zaspokojenia innych potrzeb, z którymi wchodzi one w konflikt.

Han-Ilgiewicz N.: *Dziecko w konflikcie z rodziną*. Warszawa 1971, Nasza Księgarnia.

Książka traktuje o przeżyciach i sytuacjach, jakie zdarzają się w przeciętnych, zdrowych rodzinach. Są to sytuacje konfliktowe. Autorka nie traktuje swych rozważań jako zbioru recept ustalających bez troski życie wśród najbliższych. Stworzenie takiego poradnika jest niemożliwe. Każda rodzina jest pewnym żywym organizmem, który nieustannie ulega zmianom zachodzącym w jej tzw. polu psychologicznym. W specyficie tego pola należy szukać przyczyn wielu kłopotów, jakie sprawiają dzieci. Konflikty rodzinne są zjawiskiem bardzo częstym i nieuniknionym. Niebezpieczeństwo sytuacji konfliktowych stwarza już sama konieczność dostosowania się do siebie różnych psychik. Często konflikty nie są zjawiskiem szkodliwym, a bywają nawet niezbędne do kształtowania się osobowości. Autorka chce skłonić rodziców do zainteresowania się trudnościami i niepowodzeniami członków ich rodzin.

W pierwszej części książki opisane są dramaty dziecięce, z jakimi zetknęła się Han-Ilgiewicz w czasie wielu lat swojej pracy. Po zapoznaniu się z nimi rodzą się pytania i wątpliwości. Jak należało postąpić w danej sytuacji, aby konfliktu uniknąć? Czy dałoby się go uniknąć? Co leżało u jego podłoża? Jak naprawić popełnione błędy?

W przedstawieniu dramatów posłużyła się autorka techniką portrecika kreskowego, zaznaczając najbardziej istotne i charakterystyczne fakty.

W drugiej części publikacji ukazane są rozwiązania i uwagi ludzi